

îmbinare, încununând o suită de elemente de decor: nișe semicirculare destinate să adăpostească o statuie, o scoică cu mascheron și stucaturi reprezentând ghirlande de fructe. Atît mascheronul cît și celelalte elemente decorative de factură eclectică — pilastrul canelat cu capitel compozit, arcul semicircular sau în mîner de coș, cartușul de inspirație heraldică, cornișa cu volute, ghirlanda florală sau simpla frunză de laur — reapar și pe alte construcții ale ansamblului, marcînd intrări, chei de arce la ferestre și conferind unitate întregului.

Tehnica îngrijită a execuției zidăriei, o anume delicatețe în realizarea unui decor care, chiar dacă nu este original, este cel puțin inteligent și cu gust și măsură plasat, o anume rigoare compozițională impun acest ansamblu ca valoare plastică.

În acest context, ar fi de remarcă și de subliniat încă două aspecte:

Singularitatea evidentă a ansamblului ca atare — în toate datele sale — ale cărui elemente componente, de la volume la decor, se regăsesc, dispersate, pe suprafața întregului oraș

vechi și nu numai în el, la construcții simple sau pretențioase, la case de cartier sau la palate, în Pitești, Slatina, Botoșani, Dej sau Carei. Vehicularea pe un spațiu larg a unui repertoriu de forme ar putea face obiectul unei cercetări aparte, dar ne mulțumim aici să semnalăm fenomenul.

Cel de-al doilea aspect privește conservarea și valorificarea.

Aminteam la început ideea de *etalon*. Desigur, nu tot ce s-a construit într-un cartier sau altul va putea fi păstrat. Poate că vor putea fi salvate cîteva fronturi caracteristice sau case izolate în unele cartiere. Dar acest ansamblu — ca și altele cîteva cu valoare documentară — aflat astăzi în cea mai mare parte în proprietatea statului, ar putea beneficia de ocrotirea legii prin implicita sa includere în lista rezervațiilor de arhitectură.

Exemplar de excepție printre ansamblurile bucureștene, expresie a unei epoci de înnoire în gîndirea urbanistică și spațial-funcțională a locuinței de oraș industrial, cvartalul „Înviorii” credem că merită atenția noastră și grija forurilor în drept.

CONTRIBUȚIA SECOLULUI AL XIX-LEA LA DEFINIREA CADRULUI URBAN CONTEMPORAN AL CLUJULUI

ARIH. VASILE MITREA

Secolul al XIX-lea găsește Clujul într-o perioadă de smari transformări pe tărîm economic, social și cultural, iar începutul veacului îl situează alături de Brașov și Sibiu ca un important centru meșteșugăresc — manufacturier și comercial, piața internă a Transilvaniei înregistrînd în general în această perioadă o lărgire considerabilă. Redevenind după 1790 reședință a Guberniului Transilvaniei și a dietelor, orașul va beneficia și de activitatea de realizare a unor impozante edificii necesare noilor instituții sau magnaților și nobililor atrași de noile condiții.

Populația, care însuma peste 10 000 locuitori în 1787, ajunge la 18 166 locuitori în 1850 și se va dubla către sfîrșitul secolului. Aceasta duce la o extindere a orașului făcută tentacular pe principalele drumuri de acces, dar și la o consumare intensivă a terenurilor din vatră: grădini, pășuni sau locuri virane; parcele de lîngă sau de pe locul zidurilor de incintă dărîmate mai ales în prima jumătate a secolului; amplasamente rămase libere în urma incendiului din 1839.

Terenul agricol se va reduce mereu, dar textura rurală va fi prezentă pînă către 1900 nu numai în suburbii, ci chiar și-n unele zone învecinate cu actualul centru istoric.

Înscrierea în coordonatele civilizației capitaliste se va face însă cu perseverență și vom puncta numai etapele mai importante:

1. Înlăturarea treptată a corsetului medieval al zidurilor, bastioanelor și porților cu intenția extinderii fără impedimente a cartierului rezidențial, lărgirii străzilor și evitării cheltuielilor de întreținere a acestor lucrări de apărare devenite acum inutile. Acțiunea, fără a fi un scop declarat al autorităților (mai ales că au fost și apeluri la conservarea acestei moșteniri), ia amploare după 1808 și cad sub tirnă: bastioanele Tăbăcarilor și Zidarilor (1808—1811), Curelarilor, Italienilor și cel Rotund (1817), Cizmarilor și Olarilor (1837), Orfevrarilor (1858) ca și portile de Mijloc, a Turzii și a Mănăsturului (1841—1844) sau ale Podului și Ungurilor (1872). În același timp se renunță la șanțul de apărare transformat într-un loc de depozitare a gunoaielor.

2. La efectele primei acțiuni îl adăugăm și pe cel al deschiderii accesului dinspre vest — prin demolarea Porții Mănăsturului, al celui dinspre Nord — prin demolarea Porții Podului, al celui dinspre Sud — prin realizarea drumului Sării (străzile A. Iancu — Petőfi S.) și al celui dinspre Est — prin demolarea Porții de Mijloc.

3. Deschiderea de noi străzi, actualele: 1 Mai, A. Iancu, Petőfi S., E. Zola, E. Isac, D. Ferenc, Clinicilor, Gh. Șincai, Feleacului ș.a. și modernizarea celor intramuros prin: pavare (începută în 1791, reluată în 1820—1822 și continuată după 1837), aliniere, desființarea acceselor la pivnițe, reducerea numărului de trepte ce duceau în stradă ș.a.

4. Atacarea piețelor denumite azi M. Viteazul, Victoriei și Ștefan cel Mare, foste locuri de adunare a vitelor, de vînzare a acestora sau a lemnului. În Piața centrală (actuala Libertății), pe parcursul a multor decenii au fost scoase tarabele, interzis accesul animalelor, s-a desființat tîrgul de vite, s-a făcut pavarea, a fost ridicată clopotnița neogotică, amplasat obeliscul închinat vizitei împăratului Francisc I la Cluj, s-a introdus iluminatul public cu gaz lampant ș.a.

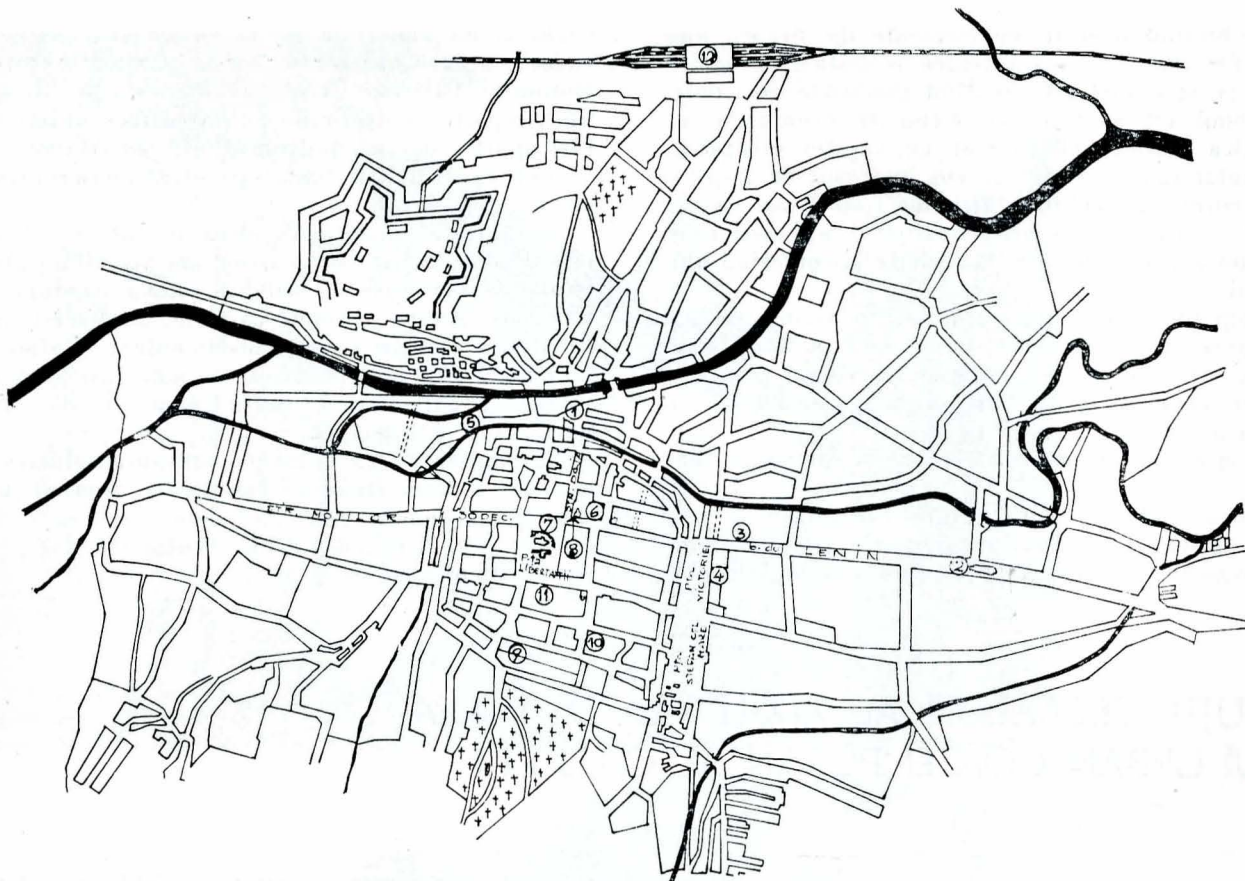
5. S-au mobilat parțial cu locuințe și edificii fronturile străzilor actuale: Moșilor, 30 Decembrie, Lenin, Doja, Groza, Kogălniceanu, Petőfi ș.a. dîndu-se o anumită ținută zonei centrale.

6. Atelierele meșteșugărești și prăvăliile comercianților se concentrează în piața centrală, iar manufacturile ce apar conviețuiesc cu locuințele.

7. Se fac eforturi pentru asigurarea unui confort urban prin înmulțirea cișmelelor, introducerea iluminatului cu gaz lampant (1827), introducerea apeductelor și canalizării către sfîrșitul secolului (1887), interzicerea depozitării gunoaielor pe străzi, extinderea pavării, întreținerea malurilor Someșului și a podurilor, înființarea de băi publice ș.a. Apar preocupări pentru realizarea unor locuri de agrement soldate cu amenajarea Grădinii populare, a Promenadei (actualul „Parc al orașului”), a unor vestiare în zonele de scăldat. Transportul între diversele puncte ale orașului este asigurat de trăsuri, cupeuri iar legătura gară-centru, de o garnitură pusă în mișcare de o locomotivă cu vapor.

8. Se urmărește realizarea unei estetici urbane prin măsuri care pretind alinierea, preocupări în ținuta fațadelor, scoaterea anexelor de la frontul străzii, folosirea obligatorie a pietrei în zona centrală — diminuîndu-se astfel și pericolul incendiilor ș.a.

9. Ridicarea de clădiri impunătoare folosindu-se și aportul unor meșteri sau chiar arhitecți și ingineri străini. Se construiesc cinci biserici, patru clădiri cu pretenții de palat, cazarma Sf. Gheorghe, cinci școli superioare, muzee, case

PLANUL MUNICIPIULUI CLUJ DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

1. Moara mare (lingă actuala Direcție județeană P.T.T.).	7. Biserica Sf. Mihail; piața Libertății
2. Biserica Sf. Petru; bdul Lenin	8. Biserica evanghelică; str. Gh. Doja nr. 2
3. Biserica Reformată; bdul Lenin nr. 41	9. Liceul piariștilor; str. Kogălniceanu nr. 2
4. Hanul Topler (exista pe locul actualui Regionale C.F.R.)	10. Palatul Tholdalagi Korda; str. 23 August nr. 14
5. Bala Diana (exista în fața actualului bloc „Ciocolata”)	11. Primăria; str. Dr. Petru Groza nr. 2
6. Biserica unitariană; bdul Lenin nr. 7	12. Gara C.F.R.; piața Gării.

NOTĂ: denumirile străzilor sînt cele actuale.

nobiliare sau burgheze, sedii ale primăriei și rezidenței, gara C.F.R., baia „Diana” și multe altele.

10. Activitatea de construcții ca și cea edilitară trece sub controlul unor comisii ca Direcția Edilitară, Comisia construcțiilor, Comisia de înfrumusețare care pretind documentații tehnice pentru noile construcții, dau dispoziții, controlează și sancționează contravențiile. În plus, primăria beneficiază și de specialiști proprii (ingineri, „geometri” pentru măsurători) angajați permanent.

*

Privind moștenirea urbană a secolului al XIX-lea prin prisma intereselor orașului de azi și chiar ale celui de mâine, se impun următoarele observații:

● Pe lângă dezvoltarea producției de bunuri meșteșugărești și manufacturate, a activității comerciale și mai ales a vieții culturale — Clujul cîștigînd „o categorică preponderență în Transilvania” — orașul mai este investit după 1790 și cu un important rol politico-administrativ în teritoriu. Aceasta impune o creștere a sa și astfel asistăm la o extindere spre est, de-a lungul Someșului Mic, între poalele dealurilor Cetățuia și Hajongard. Tendință rațională preluată ca viabilă și de municipiul contemporan.

● **Aceuzarea axelor V—E** (Moșilor—30 Decembrie—Lenin) și **N—S** (Horea—drumul Feleacului) favorizează ordonarea tramei stradale a orașului. Idem străpungerile ce au dus la realizarea actualului inel în jurul nucleului istoric (străzile Barițiu, 1 Mai, P. Maior, Republicii, A. Iancu, Petőfi, piețele Ștefan cel Mare, Victoriei, M. Viteazul). Dificultățile ce le constatăm azi în distribuția traficului pe direcțiile S—N și V—E, trebuie trecute în contul secolului al XX-lea și al timidității exagerate cu care mai gîndim încă imperativele circulației auto de mâine. Amplasarea căii ferate pe hotarul de N (construcția a început în 1868) separă azi orașul de zona sa industrială (unde primele unități apar după 1890). Credem că inconvenientele, în perspectivă mai ales, n-ar fi insurmontabile dacă traseul ar coborî sub nivelul solului, favorizîndu-se în continuare deservirea cu C.F. a acestei zone.

● Concentrarea eforturilor edilitare de ieri cu precădere spre nucleul medieval ne-a permis să avem astăzi, într-un singur perimetru de cca 95 ha (delimitat de străzile Gheorghe Barițiu, 1 Mai, Petru Maior, Avram Iancu, Petőfi Sandor, piețele Ștefan cel Mare și Victoriei, strada Cuza Vodă și piața Mihai Viteazul), toate manifestările mai importante ale arhitecturii de-a lungul secolelor! Este un avantaj deosebit privind prin prisma efortului de conservare și în același timp o problemă delicată dacă ne gîndim la diversitatea stilurilor și armonizarea în timp cu noul în acțiunea de valorificare a acestei moșteniri.

● Preluînd structura centrului orașului din veacul trecut, secolul nostru a preluat însă și punctele nevralgice ale unei trame medievale, iar creșterea indicelui de industrializare în ultimul deceniu ne-a împins în fața a două alternative:

a) intervenții chirurgicale cu sacrificiile ce decurg sau
b) scoaterea traseelor auto majore din centrul istoric și satisfacerea noilor solicitări de dotări și echipamente pe seama unei extensiuni a zonei centrale sau conturarea unor noi nuclee civice. Credem că dintre cele două, varianta b este cea de urmat și aceasta din mai multe considerente. **Nucleul istoric**, păstrat pînă azi și ca centru de polarizare a vieții urbane, nu va mai putea răspunde — în cea de-a doua postură — la orașul de cca 400 000 locuitori din jurul anului 2000. El va deveni însă o componentă a zonei centrale, o piesă indispensabilă în materializarea triadei trecut-prezent-viitor. Va fi componenta cu cele mai marcate rezonanțe pe plan spiritual și afectiv în conștiința colectivității acestei milenare așezări, structura vetrei istorice permițînd introducerea noului în condițiile în care se va da dovadă de maturitate profesională și se va arăta respect pentru valorile perene ale trecutului. Vocația în timp a nucleului ca și relațiile acestuia cu viitoarea zonă centrală necesită un studiu aprofundat, complex, permanent care trebuia să fi ajuns astăzi la primele concluzii...

● **Piețele atacate:** „Păcii” (London), „Victoriei” — „Ștefan cel Mare” (Trencin), „Mihai Viteazul” (Tîrgul de vite), „Mu-

zeului" și „Gării" sînt toate binevenite în actuala textură urbană. Primele trei sînt spații cu o largă și frumoasă perspectivă, puncte de articulație ale tramei stradale sau ale epocilor arhitecturale și cadru adecvat al cîtorva elemente reprezentative ale orașului. Împreună cu Piața Libertății, ele au dat personalitate orașului contemporan. La unele, fronturile au fost doar începute (mai ales „Păcii", „M. Viteazul", „Muzeului" și „Gării"), lăsîndu-se astfel finalizarea acțiunii pe seama secolului nostru. În ceea ce privește piața centrală (actuala Libertății), aceasta este o bijuterie la care cizelarea, în cea mai mare parte, s-a făcut în secolul trecut.

- **Mobilarea** cu edificii valoroase numai a **fronturilor** de astăzi sau a **piețelor** favorizează astăzi intervențiile cerute de un urbanism de profunzime.

- Secolul al XIX-lea nu a creat sit-uri compacte care să ridice probleme speciale de conservare sau de valorificare. De asemenea, nu se poate vorbi nici de realizarea unor fronturi integrale de străzi. Unicatele sale fiind dispersate, racordul cu noul (exceptînd edificiile de cult) este mai ușor de realizat.

- **Din edificiile laice** un număr de 12—13 ar putea să se impună și criteriilor axiologice ale viitorului: Colegiul reformat, Palatul Tholdalagi-Korda, Casa Josika, Liceul romano-catolic al piariștilor, Palatul Rezidenței, Primăria, Cazarma Sf. Gheorghe, Palatul Elian, Palatul Széky și altele. Majoritatea permit o adaptare funcțională în timp.

- **Bisericele** împreună cu turnul neogotic de la Sf. Mihail (1834—1863) au intervenit categoric în silueta orașului. Ele au acuzat axa E—V (Sf. Petru, Reformată, Unitariană, Evanghelică, clopotnița Sf. Mihail) cu turele lor la care am putea adăuga și turnul de la Consiliul popular județean; au dat un reper major de orientare prin „săgeata" verticalei neogotice din P-ța Libertății; au creat o perspectivă prin zvicnirea spre înalt a clopotniței de la Sf. Petru. Nici un alt secol nu a intervenit cu atîta autoritate în imaginea orașului! O imagine de excepție este și aceea ce-o întîlnim la joncțiunea străzilor Doja și Horea, unde cele patru clădiri ce flanchează podul Horea s-au constituit parcă într-un cvartet, oferind pe parcursul întregii zile, și din multe unghiuri de vedere, satisfacțiile unei armonii subtile. Tot la imagini urbane proprii numai Clujului, s-ar putea inserie și deschiderea capetelor actualei str. 6 Martie (operată la sfîrșitul secolului trecut) care oferă azi, pe un același traiect, două capete de perspectivă devenite monumente-simbol: Sf. Mihail și catedrala ortodoxă. Urbaniștii sînt obligați să nu uite aceste imagini-simbol ba, mai mult, să le amplifice potențele estetice și semantice.

- Promovînd ecourile unui baroc tîrziu, neoclasicul și neogoticul, plastica acestui secol realizează un acord abil cu creațiile din epocile anterioare, necesar poate și pentru perpetuarea unei atmosfere urbane ambientale.

- Prin demolările masive operate asupra zidurilor și bastionelor, ceea ce ne-a mai rămas, un bastion intact (al Croitorilor), două modificate (ale Săpunarilor și Pantofarilor) și cîteva tronsoane de zid se pot păstra fără a aduce inconveniente. Dimpotrivă ele rămîn integrabile și-n renovările de viitor, iar împreună cu monumentele de arhitectură sau istorice, cu ambientul de care vorbeam și cu arta monumentală, ele se vor constitui într-o atracție turistică de mare rezonanță. Se impun deci o degajare și punere în valoare a tronsoanelor de incintă rămase și o evidențiere a traseelor curtinelor.

- Transformarea, prin asanare, a terenurilor libere dintre actualul Teatru maghiar și Parcul Babeș, într-o zonă verde și nu într-un cartier de locuit, ca și menținerea Canalului morilor, au favorizat continuarea Zonei verzi S—V, prin realizarea în secolul nostru a parcului sportiv, și a lăsat libere zonele riverane ale Someșului. Dar, unele implantări de construcții contemporane (str. Mamaia, ansamblul Grigorescu — Academiei, unitățile industriale din zona Abator) amenință să aducă prejudicii acestui culoar de importanță vitală pentru oraș.

Desigur, municipiul Cluj-Napoca n-a cunoscut în secolul trecut intervenții de amploarea celor din Viena sau Paris de exemplu, care au devenit „momente" în istoria orașelor respective. Evoluția lui, deși a cunoscut un ritm mai alert, s-a făcut la o scară și în limitele unor parametri care n-au distonat prea mult față de secolul anterior și nici n-au creat probleme dificile veacului ce a urmat. A fost o împlinire, de substanță și de valoare în cea mai mare parte. Această moștenire ar putea fi analizată pe multiple planuri și sub diverse unghiuri, intervenția noastră a urmărit doar să puncteze ceea ce ar trebui să intereseze pe cei ce se ocupă cu soarta prezentă și viitoare a orașului.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Istoria Clujului* (sub redacția acad. prof. Ștefan Pascu), I. P. Cluj, 1974.
Acad. Ștefan Pascu, Viorica Marica, Mircea Țoca, Rudolf Wagner, *Clujul istorico-artistic*, 1974.
Maria Mirel, *Contribuții privind dezvoltarea urbanistică a orașului Cluj în prima jumătate a secolului XIX*, „Acta Musei Napocensis", XII (extras), 1975.
B. Nagy Margit, *Stílusok művek mesterek*, Kritérium Könyvkiadó, Bukarest, 1977.